

УДК 373.54(497.11)

DOI: <https://doi.org/10.22182/pr.7442022.9>

Прегледни рад

Бојана Секулић*

Институт за политичке студије, Београд

ДУАЛНО ОБРАЗОВАЊЕ: ПРИПРЕМА ЗА ТРЖИШТЕ РАДНЕ СНАГЕ ИЛИ ЗА УЛАЗАК У СВЕТ РАДА?

Сажетак

У раду се разматра дуално образовање, као модел претежно средњег стручног образовања, који је усмерен ка стварању стручне, јефтине и мобилне радне снаге која може одмах да се укључи у процес рада. Овде је реч о таквом институционалном образовању које је организовано у складу са принципима тржишта радне снаге и у непосредној сарадњи са привредом, тако да се теоријска знања стичу у школи, а практична обука на радном месту, при чему је најчешће удео теоријског образовања мањи у односу на практичну обуку која се одвија у компанији. Основни циљеви дуалног образовања су стицање, усавршавање и развој компетенција у складу са потребама тржишта рада, омогућавање запошљавања по окончању образовања, успостављање стабилног и одрживог тренда запослености; и у крајњем исходу јачање конкурентности националне привреде на глобалном тржишту. У теоријском контексту, овај модел образовања је посебно анализиран са становишта његове сврхе, циљева и исхода. У функцији теме рада, кроз студију случаја, анализирани су процеси успостављања и функционисање дуалног образовања у Републици Србији.

Кључне речи: дуално образовање, тржиште радне снаге, Србија

* bojana.sekulic@ips.ac.rs

УВОД

Савремено образовање је све више детерминисано глобалистичким и процесима брзог технолошког развоја, а у Европи и евроинтеграцијским процесима које усмеравају институције Европске уније. Ови процеси носе са собом много изазова и образовању од којег се тражи да створи стручну, јефтину, ефикасну и брзо упошљиву радну снагу, која је веома битан чинилац сваког радног процеса и друштвено-економског развоја. Зато радна снага има цену као и сваки други чинилац радног процеса, па је и она изложена тржишту и подлеже тржишним законитостима.¹ У савременом друштву великих и брзих научно-технолошких иновација, које се за кратко време имплементирају у производне и у друге радне процесе, стручна и јефтина радна снага, која може ефикасно да се прилагођава технолошким али и променама на тржишту услед глобалне конкуренције, све више постаје стратешко питање развоја.

У развојним стратегијама ЕУ, за прве две деценије XXI века, као основне димензије образовања прожимају питања знања, иновација и доживотног учења, нарочито њихове улоге на глобалном тржишту. У циљу боље координације и поделе рада између институција ЕУ и земаља чланица, као и механизма за спровођење стратешких опредељења, изражене су тенденције унификације националних образовних система како би се омогућио јединствен наступ, убрзала покретљивост стручне радне снаге и њена конкурентност на глобалном тржишту (Bazić and Knežević 2016, 88). У корелацији са овим стратешким опредељењима функционишу различите идеје, концепције и пројекти образовања у Европи. Многе идеје и концепције изражене су у контексту других питања у различитим документима ЕУ, Савета Европе, као и различитих европских институција и асоцијација. Међутим, постоје и целовити пројекти различитих сегмената образовног система који су се развијали истовремено са евроинтеграцијским процесима и у њиховом сагласју. Као један од пројеката или модела којим се нуди одговор на поменуте изазове јесте дуално образовање.

1 „Тржиште можемо дефинисати као место сучељавања понуде и тражње различитих добара и услуга. То значи да предмет тржишне размене могу бити економски ресурси: људски, природни и материјални. Зависно од предмета размене, у оквирима одређеног тржишног простора формираће се одговарајуће тржиште роба и услуга. Уколико су предмети размене људски ресурси, то значи да је у оквиру одређеног простора успостављено тржиште радне снаге. Дакле, тржиште које за предмет размене има људске ресурсе је тржиште радне снаге” (Милошевић 2017, 715).

Дуално образовање је у својим рудиментарним облицима настало у време индустријске револуције у Европи, али је почетком седамдесетих година прошлог века развијено у Немачкој а потом у Аустрији, Швајцарској и Француској, као и у другим европским земљама, па и у неким земљама изван европског континента, попут Јужне Кореје. Зато је дуално образовање, из перспективе компаративног проучавања образовања, постало „глобална образовна политика” (Valiente and Scandurra 2017). Овде је реч о моделу углавном средњег стручног образовања које је уређено тако да се теоријска знања стичу у школи, а практична обука на радном месту, при чему је најчешће удео теоријског образовања мањи у односу на практичну обуку која се одвија у компанији.

У Југославији је, током друге половине XX века, у време интезивне индустријализације земље, постојао сличан модел средњег стручног образовања које је реализовано кроз трогодишње „школе ученика у привреди”, и четворогодишње средње стручне школе. Овај модел је трајао све до Шуварове реформе образовања (1977–1982) када су укинуте средње стручне школе и гимназије и створене јединствене средње школе „усмереног образовања” (Спасојевић 2018).

У Србији је дуално образовање настало у процесу реформе средњег стручног образовања почетком XXI века у иницијалној сарадњи са Немачком, најпре у функцији приближавања Србије европским интеграционим процесима, а потом и у циљу стварања јефтине и брзо упошљиве радне снаге како би се смањила незапосленост и обезбедили неопходни кадрови привреди. Процес увођења дуалног образовања у Србији је прилично одмакао, урађене су све неопходне припреме и многе средње стручне школе већ раде по том моделу. У току је и имплементација дуалног образовања у високом образовању, нарочито у академијама високих струковних школа.

ОСНОВНЕ КАРАКТЕРИСТИКЕ ДУАЛНОГ ОБРАЗОВАЊА

Дуално образовање је модел превасходно средњег стручног образовања који је усмерен ка стварању стручне, јефтине, мобилне и употребљиве радне снаге, која може одмах након завршетка школе да се укључи у процес рада, углавном у индустрији, финасијским институцијама и сектору услужних делатности (Bazić and Sekulić 2021, 285). У Европи су се током индустријске револуције

развили различити модели дуалног образовања који имају своју „традиционалну занатску позадину” (Barišić and Rybacka Barišić 2019, 178). Међу њима, нарочито су изражени: либерални модел тржишне економије, који је настао у Енглеској; бирократски модел регулисан државом, карактеристичан за Француску; и дуално корпоративистички модел, који је настао у немачком говорном подручју (Bliem and Petanovitsch 2014; Barišić and Rybacka Barišić 2019).

Образовни модел стручног образовања либералне тржишне економије чини тржишни однос између рада, капитала и образовања. Његове основне карактеристике су да: не постоје стандардизовани облици образовања и оспособљавања; трошкове школовања и усавршавања сnose ученици и шегрти; и стечена стручна спрема у квалитативном смислу зависи од планиране примене на тржишту рада и у реалним предузећима и институцијама (Barišić and Rybacka Barišić 2019).

У бирократском моделу стручног образовања, дуално образовање је дефинисано као подсистем који служи за стварање политички контролисаног односа између капитала и рада утемељеног на моћи. Овде надлежни државни органи и администрација одређују односе између потреба за образовањем и конкретних стручних оспособљавања, при чему врсте стручних квалификација не зависе искључиво од њихове потребе у предузећима, а стручно образовање се финансира из државног буџета (Schwendimann et al. 2015; Barišić and Rybacka Barišić 2019).

Дуално корпоративни модел, који је развијен углавном у Немачкој, користи релативно независан подсистем стручног образовања као средство комуникације између рада, капитала и државе. Његове главне карактеристике и разлике у односу на претходна два модела састоје се у томе да је дуални систем стручног оспособљавања у великој мери изолован од сектора општег образовања, да су предузећа главно место учења и да начин и садржај образовања и оспособљавања углавном одређује предузеће, као и да такво образовање финансирају предузећа (Schwendimann et al. 2015; Barišić and Rybacka Barišić 2019).

Сви други модели дуалног образовања су само варијације ова три основна модела, међу којима је најраспрострањенији немачки модел, укључујући и све његове модификације и прилагођавања технолошким и друштвеним променама. У савременим условима у дуалном образовању се: а) кроз теоријску наставу и вежбе учење реализује у школи; и б) учење кроз рад код послодавца где се стичу

знања и вештине у складу са стандардом квалификације и наставним планом и програмом. Дакле, реч је о стручном образовању које се састоји од комбиновања учења у школи и на радном месту. На сличан начин, дуално образовање одређује и Европски центар за развој стручног образовања (CEDEFOP), који под овом синтагмом подразумева облик стручног образовања у коме се систематски смењују учење на радном месту и у школи (Томић, Спасеновић и Хебиб 2015, 136). Послодавац се путем уговора обавезује да ученика обучава у одређеној струци и обезбеђује му финансијску надокнаду (European Commission 2012).

Поред системски организованог смењивања периода учења у школи и на радном месту, дуално образовање карактеришу и други чиниоци: а) оно припада формалном образовању којим се стиче друштвено призната диплома; б) заснива се на уговору који се потписује између родитеља или старатеља ученика и предузећа; в) ученик добија новчану надокнаду за рад; и г) надлежност у дефинисању и реализацији програма образовања и обуке имају школе, послодавци и социјални партнери (Bliem, Schmid and Petanowitsch 2014, према Spasenović 2019, 124). Учењем кроз рад ученици усвајају практична и применљива знања у реалном радном окружењу. Након завршетка школовања ученик се може запослити код послодавца или покренути сопствени посао, али истовремено има и проходност за даље образовање. С друге стране, послодавац на овај начин смањује трошкове обуке новозапослених и улаже у будућност своје компаније. Осим тога, све се чешће указује да кроз овај модел школовања ученик треба стекне и предузетничке компетенције, јер оне подстичу развој креативности и дају подстицај изношењу властитих идеја. Зато се предузетничке компетенције сматрају веома важним, јер пружају континуирани развој сваке особе, али и привреде у целини: „С обзиром да постоје сталне промене на тржишту услед глобалне конкуренције, потребно је подстицати рано учење за предузетништво како би млади људи развили своје предузетничке компетенције чиме би створили конкурентску предност” (Šimunić 2017, 295–296). Такође, сматра се да учење кроз рад доприноси бољој радној социјализацији, стицању тржишно признатих вештина, лакшем преласку из света образовања у свет рада и задовољавању потреба тржишта рада (Despotović 2019, 32).

Средње стручно образовање у европским земљама је различито уређено и остварује се кроз различите модалитете. У већини случајева оно се реализује у стручним школама, што

укључује организовање практичне наставе у самим школама и стручне праксе у компанијама. С друге стране, у неким европским земљама, пре свега Аустрији, Немачкој и Швајцарској, доминантно се јавља модел стручног образовања који се одвија у дуалној форми. Дуално образовање подразумева да се велики део образовања и обуке одвија на радном месту, где се ученицима непосредно омогућава стицање компетенција потребних за обављање одређеног посла или занимања. Типичним дуалним системима образовања сматрају се немачки, аустријски и швајцарски. У овим земљама послодавци и други социјални партнери имају значајну улогу у конципирању и остваривању дуалног образовања. Постоје јасно дефинисана правила и одговорност на националном, регионалном, локалном, као и на нивоу предузећа чиме се обезбеђује да краткорочне потребе послодавца не нарушавају шире образовне и економске циљеве. Такође, постоји добро балансиран и стабилан систем финансирања, који комбинује јавна и приватна средства, а истраживања у области стручног образовања и обуке спроводе се континуирано како би се допринело унапређивању дуалног образовања и друштвених односа који се кроз овај модел успостављају (Hoesckel and Schwartz 2010). Од дуалног образовања се очекује да припрема квалитетно обучене раднике који могу да остварују различите улоге и да одговоре на променљиве потребе света рада, док из индивидуалне перспективе примат имају могућност запошљавања и оспособљавање које подразумева шири опсег компетенција, а не само оних потребних за обављање радних задатака специфичних за одређену компанију (Euler 2013). Имајући у виду да компаније које пружају обуку не могу да запосле све ученике, важно је да карактер обуке која се стиче не буде ограничавајући фактор за касније сналажење на тржишту рада. Осим тога, дуално образовање, као вид остваривања стручног образовања и као сегмент образовања уопште, нема само улогу припремања за свет рада, већ треба да допринесе и развоју индивидуалности, грађанске одговорности, независности у доношењу животних одлука у различитим сферама живота, другачије речено, оно треба да обухвата припрему за живот (Spariosu i Vodroški Spariosu 2017); као и „да мотивише и оснажује људе да постану активни, одговорни грађани света” (Секулић 2022, 107). Опште образовање, које у том смислу има значајну улогу, у дуалном образовању је присутно у скромнијој мери него у школски заснованим моделима стручног образовања, те је за једно друштво важно да дефинише каква су му очекивања од образовања и коју функцију оно треба да има. Усмереност на потребе тржишта рада не

би смела да истисне задовољавање личних и друштвених потреба.

Сарадња између државе и социјалних партнера, као и подела одговорности међу њима захтева успостављање консензуса у погледу креирања и спровођења политике образовања у овом домену. Укључивање различитих социјалних партнера потребно је не само да би се обезбедили услови за функционисање дуалног образовања, него и ради остваривања надзора над реализацијом овог модела образовања. Механизми контроле су посебно значајни кад је реч о заштити права и интереса самих ученика (Спасеновић 2017, 417–418).

Осим у средњем стручном образовању, у Европи је све више изражена тенденција и за увођењем овог модела учења у високом образовању, нарочито области техничко-технолошких наука. Тиме дуално образовање спаја формално, високо образовање и неформално стицање применљивих стручних знања и вештина кроз практичан рад студентата у компанијама. Овом комбинацијом, студенти који то желе, добијају теоријска и практична знања и стичу одређене вештине. На тај начин, студенти се оспособљавају за стицање компетенција које су потребне послодавцима, па они који се на овакав начин образују, лакше остварују бесплатно студирање, добијају стипендије, а потом и могућност бољег запослења. С друге стране, дуални модел у високом образовању, омогућава проширење и унапређење развојне сарадње између привреде и високообразовних установа у области нових производа и технологија.

Дуални модел високог образовања обухвата три групе учесника у образовном процесу. То су: студенти, универзитети или академије струковних студија и компаније (Зрнић 2021). Овај начин студирања комбинује традиционалне методе теоријског учења на факултету или високој школи струковних студија заједно са радом у компанијама где се стичу практична знања и вештине; и иновативним процесима, где су студенти укључени и у истраживачке пројекте. Наставни садржаји су међусобно усаглашени, а студијски програми задовољавају одговарајуће академске стандарде. Истовремено, како указују заговорници овог модела студирања, студијски програми се не прилагођавају једном послодавцу, већ садрже и опште елементе који су прихватљиви већини послодаваца. Зато је овде реч о флексибилном моделу дуалних студија који високошколске установе саме дефинишу и сопственим ангажовањем остварују повезивање са заинтересованим компанијама. Увођење дуалног модела школства у високо образовање захтева и одговарајуће промене у националном законодавству и процедурама акредитационог процеса студијских

програма и образовних установа, што изискује и дефинисање нових стандарда за одређене студијске програме.

Образовни профили у високом образовању који се најчешће школују по моделу дуалног образовања су у области машинства, информационих и комуникационих технологија, текстилне индустрије и пољопривреде.

У погледу досадашњих искустава у функционисању овог модела образовања често се указује на неке примере из Немачке и Аустрије. У Аустрији студенти прве године академских студија имају комплетно исти програм и слушају фундаменталне инжењерске предмете, међу којима су математика, физика, механика и сл. А од друге до пете године студија студенти све мање времена проводе у учионицама а већим делом су ангажовани у привреди где стичу практична знања и остварују одређену зараду. У тај процес су активно укључени и њихови професори који сарађују са индустријским ментором.

Многе компаније су заинтересоване за дуални модел образовања и у високом школству, „међу њима предњаче немачке компаније које своје инвестиције условљавају постојањем дуалних студија” (Зрнић 2021).

ГЛОБАЛНИ ПОДСТИЦАЈИ РАЗВОЈУ ДУАЛНОГ ОБРАЗОВАЊА

Дуално образовање, као облик организације и реализације средњег стручног образовања, сматра се погодним и пожељним решењем за припремање младих за свет рада и за запошљавање. Међународне асоцијације, као што су ОЕЦД, Светска банка, УНЕСКО и Европска комисија, виде дуално образовање као успешан и будућности окренут модел стручног образовања, а земље које имају дугу традицију дуалног образовања виде се као примери добре праксе чија искуства могу искористити они који желе да унапреде систем средњег стручног образовања (Hummelsheim and Vaur, 2014).

У анализи ОЕЦД-а се наводи да је модел дуалног образовања и обуке добар начин за развијање потребних вештина и за запошљавање (Spasenović 2019, 124). Економски, привредни, образовни и други релевантни индикатори показују да земље са дуалним моделом стручног образовања имају релативно ниску и стабилну стопу незапослености младих, успешну транзицију из школе у свет рада и образовни сектор који је усклађен са потребама

привреде (European Commission 2012). Истовремено, то су друштва која имају јаку привреду и економски су стабилна. Овакво стање је подстакло многе државе да се приликом реформисања средњег стручног образовања ослоне на искуства земаља са развијеним дуалним системом и да сопствену реформу спроведу у складу са принципима карактеристичним за овај модел. Иако модел дуалног образовања постоји у многим државама, он је у различитој мери заступљен (European Commission 2012). Земље попут Немачке, Аустрије и Швајцарске интензивно промовишу свој систем дуалног образовања, али пружају подршку и помоћ другим земљама. Немачка се тако већ дужи низ година јавља као важан партнер у реформисању стручног образовања и обуке у различитим европским, азијским и латиноамеричким државама (Spasenović 2019, 125). Бројне иницијативе и пројекти, које подржава немачка влада, реализовани су у протеклом периоду у оквиру билатералне сарадње Немачке са другим земљама у циљу увођења дуалног система или неких његових елемената у подручје средњег стручног образовања. Ангажовање Немачке на овом пољу је подстакнуто и сопственим интересима, јер где год послују немачке компаније потребна им је квалификована радна снага која може брзо да се упусти и обавља радне задатке из одговарајућег делокруга послова (Euler 2013).

Атрактивност и углед стручног образовања нису исти у различитим образовним системима. Они су у принципу високи у земљама које имају дугу традицију дуалног образовања, у којима велики број ученика стиче квалификације на тај начин и у којима оно не представља слепи колосек ка даљем образовању. Док у Немачкој и Швајцарској, на пример, средње стручно образовање, а у оквиру тога и дуално образовање, представља пожељну опцију за наставак образовања након завршетка обавезног школовања, у неким другим земљама је привлачност стручног образовања и друштвени статус оних који га заврше далеко нижи у односу на опште образовање. Штавише, оно се негде опажа као варијанта образовања за оне ученике који нису имали могућности да изаберу нешто друго. Статус дуалног образовања у друштву и његова привлачност представљају битан фактор успешности његове примене. Уколико је друштвени статус лош, реално је очекивати да ће оно привући само ученике са slabим успехом и ниским социјално-економским статусом, што га чини фактором репродукције социјалне структуре и продубљивања друштвених разлика (Спасеновић 2017, 411).

Досадашња искуства показују да системски развијено дуално образовање имају само земље које поседују јаку привреду, па је

тешко замисливо остваривање позитивних ефеката тамо где су привредне активности слабе и нестабилне и где нема довољно послодаваца који би се укључили у његову реализацију. Такође, шире увођење дуалног образовања захтева већа јавна улагања, темељну разраду правне регулативе, развој институционалних капацитета и укључивање социјалних партнера у процес доношења одлука. С обзиром на то да многе земље нису спремне да све то подрже или немају капацитета, многе од њих су одлучиле да не проширују дуално образовање на системски ниво.

ДУАЛНО ОБРАЗОВАЊЕ У СРБИЈИ

Активности у вези увођења система дуалног образовања у Републици Србији започете су током 2002. године, најпре кроз развојну сарадњу са Немачком у циљу подршке Србији на путу ка Европској унији (Šiling 2022). Тада је Немачка организација за међународну сарадњу (GIZ) пружила подршку Министарству просвете, науке и технолошког развоја у реформи средњег стручног образовања, што је интензивирао нарочито од 2013. године, када је фокус стављен на образовним профилима за занатско-техничка занимања и увођењу дуалног образовања. У ову реформу укључили су се и други релевантни партнери, пре свих Привредна комора Србије, тако да је развијен специфичан облик реализације наставе са елементима дуалног образовања, познат као „кооперативни модел”, прилагођен условима у Србији (Vincan 2021). Кроз овај модел образовања побољшана је сарадња између школа и компанија, а представници привреде су се активније укључили у образовни процес, што је довело до модернизације неких образовних профила по моделу дуалног образовања. Модернизовано је шест образовних профила који се реализују по моделу дуалног образовања: бравар - заваривач, електричар, индустријски механичар, модни кројач, механичар моторних возила и електромонтер мреже и постројења. Затим, обезбеђена је опрема за школске радионице, како би се побољшали услови за реализацију основне практичне обуке пре него што ученици крену на учење кроз рад у компанијама. Осим тога, реализоване су обуке за директоре школа, наставнике и инструкторе у компанијама како би могли оптимално да реализују модернизоване садржаје наставе и учења. Све се то одразило на повећање обима практичне наставе и њеног побољшања, активно учешће ученика у процесу производње уз подршку инструктора који су обучени за рад са ученицима (Vincan 2021). Истовремено,

у току овог процеса, урађена је „Студија изводљивости увођења дуалног образовања” у којој се указује да се од дуалног образовања очекује да „одигра велику улогу у давању доприноса економском развоју и просперитету” (Ojler 2015, 9). Затим, обезбеђена је и стручна подршка надлежним институцијама за унапређење правног и регулаторног оквира. То је резултирало доношењем Закона о дуалном образовању (2017). Основни циљ дуалног образовања, према овом закону, је „обезбеђивање услова за стицање, усавршавање и развој компетенција у складу с потребама тржишта рада” (ЗоДО 2017). Законом је, између осталог, прописано да модел дуалног образовања буде имплементиран у свим средњим стручним школама и гимназијама Републике Србије од Школске 2019/2020 године; да ученик има право на месечну накнаду за учење кроз рад у нето износу од најмање 70% минималне цене рада, коју исплаћује послодавац; да су током учења кроз рад код послодавца забрањени дискриминација ученика, физичко, психичко, социјално, сексуално, дигитално и свако друго насиље; као и да је забрањено обављање опасног рада за децу (ЗоДО 2017). Убрзо је донет и мастер план имплементације овог закона, као и низ подзаконских аката којима је ближе уређена реализација овог модела образовања. Овим нормативним актима су регулисана права и обавезе свих учесника у образовању, а послодавцу је поверена улога и одговорност за образовање ученика и стицање компетенција неопходних за рад у одређеном занимању. Стратешка позиција дуалног образовања у Републици Србији заокружена је доношењем стратешког документа „Национални модел дуалног образовања: пут у будућност Србије” (MPNTRa 2020).

Дуални модел средњег стручног образовања омогућава да се знање стиче истовремено у школи и компанији. Осим што се извођење плана и програма наставе и учења одвија на два места, дуално образовање у Србији има још једну „дуалну” карактеристику. Наиме, процес остваривања дуалног образовања у Србији укључује два главна партнера, а то су Министарство просвете, науке и технолошког развоја и Привредна комора Србије. Укључивање Привредне коморе у дуално образовање обезбеђује да дуални образовни профили буду у складу са потребама послодавца и тржишта рада али и да се осигура квалитет реализације учења кроз рад код послодавца путем акредитације компанија и обуке инструктора за рад са ученицима.

У зависности од образовног профила за који се ученик определи, он већ у првом разреду може почети са реализацијом

учења кроз рад у компанијама. Распоређивање ученика за учење кроз рад код послодавца врши се под окриљем школе чиме се омогућава да сви ученици који су уписани у одређени образовни профил добију прилику да компетенције стичу и у компанији, а не само у школи. Учењем кроз рад ученици усвајају практична и применљива знања и развијају вештине у реалном радном окружењу. С друге стране, и компаније учествују у образовању кроз учешће у изради наставних планова и програма тиме што у форми описа послова дају почетне инпуте за развој стандарда за квалификације, који су основа за израду наставних планова и програма (Vincan 2021). Активнијим ангажовањем послодавца у изради описа послова као првих корака у припреми нових стандарда квалификација, дају се инпути да се наставни планови и програми усклађују са пословно-технолошким процесима и генерално се процес образовања ставља у функцију раста и развоја привреде. Осим тога, компаније учествују у изради планова за учење кроз рад по којима се реализује дуални модел образовања и обезбеђују да ученик постигне исходе дефинисане наставним планом и програмом.

Основни циљеви дуалног образовања у Републици Србији су обезбеђивање услова за стицање, усавршавање и развој компетенција у складу са потребама тржишта рада, допринос јачању конкурентности привреде Србије, као и омогућавање запошљавања по завршеном образовању. Користи дуалног образовања за послодавце су вишеструке, јер они неће имати потребу да приликом запошљавања нових радника издвајају знатна средства за организовање додатних обука, јер будуће запослене могу одабрати међу ученицима који су учењем кроз рад у њиховим објектима већ стекли потребна стручна знања и вештине. На тај начин се смањују трошкови селекције нових кадрова и скраћује се време увођења у посао нових радника. Предности које дуално образовање доноси ученицима су брзо и лако уклапање у посао по завршетку школовања, као и више опција у развоју каријере – или да раде одмах или да наставе школовање, често и уз подршку компанија у којима су учили кроз рад. Што се тиче интересовања ученика, као довољан показатељ, како се указује, готово сва места у средњим школама за дуалне профиле попуне се већ у првом уписном року (Vincan 2021).

Дуално образовање у Србији је најзаступљеније у секторима металске и машинске индустрије, прехранбене, текстилне и дрвне индустрије, грађевинарства, туризма и угоститељства, трговине и саобраћаја. Привреда највише тражи профиле: бравар-заваривач,

индустријски механичар, оператер машинске обраде, али су потребни и трговци, кувари и конобари. Затим, тражени су и техничари мехатронике, техничари за компјутерско управљање CNC машинама, као и механичари моторних возила (ПКС 2022а).

Током 2020. године, подстицаји развоју дуалног образовања у Србији започети су кроз пилот-пројекте. Значајну подршку томе пружила је Немачка развојна сарадња (GIZ) у оквиру пројеката „Дијалог о запошљавању младих, иницијатива и дуално образовање” (DECIDE) и „Реформа средњег стручног образовања у Србији”; затим Швајцарска агенција за развој и сарадњу (SDC) у оквиру пројекта „Подршка у развоју и успостављању Националног модела дуалног образовања”, Привредна комора Аустрије (WKO) и Аустријска развојна агенција (ADA).

У систему дуалног образовања у Републици Србији, током 2022. године, обухваћено је око 10 хиљада ученика. Они се школују за неки од 54 образовна профила, који се реализују у 150 средњих стручних школа, док је број компанија које учествују у систему дуалног образовања достигао цифру од око 900 (МПНТРБ 2022). Ови бројеви су потпуно у складу са циљаним вредностима Закона о дуалном образовању:

Табела 1.

Показатељ	Просечна вредност 2019	Међурезултат 2021	Циљна вредност 2022
Број ученика	2600	5500	7500
Број акредитованих компанија за реализацију учења кроз рад	75 (325 у поступку акредитације)	700	900

Извор: Републички секретаријат за јавне политике (РСЈП 2022)

Структура компанија које учествују у систему дуалног образовања, према величини, изгледа овако:

Табела 2.

Предузетници	16,24%
Микропредузећа	15,73%
Мала предузећа	34,63%
Средња предузећа	22,98%
Велика предузећа	10,42%

Извор: Привредна комора Србије (ПКС, 2022б)

О ефектима дуалног образовања у Републици Србији до сада је урађено једно релевантно истраживање чији резултати могу бити врло занимљиви.² Осим у средњем стручном образовању, у Републици Србији се дуално образовање уводи и у систем високог образовања. У раздобљу од 2018. до 2019. године реализован је пројекат *Erazmus plus*, који се бавио применом дуалног образовања у систему високог образовања. Овај пројекат је финансирала Европска комисија. Затим, током 2019. године донет је Закон о дуалном моделу студија у високом образовању, који је дао могућност високошколским установама да у свој систем укључе и дуално образовање. Урађена су и подзаконска акта и стандарди за акредитацију. Неколико високошколских установа, нарочито академија високих струковних школа из Београда, Чачка и Крагујевца, показало је интересовање да почне са дуалним студијама. С друге стране, како се указује, и велики број фирми је заинтересован да се укључи у овај процес.

Основни циљеви увођења дуалног модела студирања су: „обезбеђивање услова за стицање, усавршавање и развој компетенција студената у складу с потребама тржишта рада; и допринос јачању конкурентности привреде Републике Србије” (ЗодМСуВО 2019). Затим, у контексту циљева указује се да дуални модел студија пружа могућности студентима да уче кроз рад у

2 У истраживању Европске фондације за обуку (ETF) из 2018. године у којој је учествовао репрезентативан узорак школа, ученика и компанија, процењиван је квалитет учења кроз рад. Резултати показују да је чак 60% представника послодавца рекло да постоји велика вероватноћа да запосле најбоље ученике након завршетка формалног образовања, док би чак 90% њих наставило сарадњу са школама у имплементацији учења кроз рад. Представници послодавца сматрају да учење кроз рад позитивно утиче како на развој стручних компетенција ученика тако и на развоја меких вештина и да утиче на повећање запошљивост младих. Представници школа као и представници компанија сматрају да учење кроз рад позитивно утиче на развој стручних компетенција. Већина представника школа сматра да ученици који су реализовали учење кроз рад у компанији имају веће шансе да нађу посао у поређењу са ученицима који нису учествовали у учењу кроз рад” (РСЈП 2022).

компанијама и стичу савремене вештине чиме ће значајно повећати шансе за запошљавање. С друге стране, привреда ће тиме обезбедити иновативност и конкурентност у оквиру својих развојних планова.

Високошколска установа може организовати студијски програм академских или струковних студија по дуалном моделу, како се у поменутом закону указује, у коме се кроз активну наставу на високошколској установи и практичну обуку и рад код послодавца, стичу, усавршавају, односно изграђују знања, вештине, способности и ставови у складу са студијским програмом и стандардом квалификације. Дакле, учење кроз рад је интегрални део студијског програма по дуалном моделу студија који носи одређени број ЕСПБ и представља организован процес током кога студенти под надзором ментора код послодавца примењују теоријска знања у реалном радном окружењу, имају непосредан додир са пословним процедурама и технологијама које се користе у пословном свету, повезују се са запосленим професионалцима и припремају се за свет рада. Однос у обиму часова активне наставе која се изводи на високошколској установи и учења кроз рад код послодавца утврђује се студијским програмом с тим да активна настава (предавања, вежбе и други облици активне наставе) мора да буде заступљена најмање са 450 часова годишње просечно на нивоу целог студијског програма, а учење кроз рад са најмање 450 сати годишње просечно на нивоу целог студијског програма (ЗодМСуВО 2019).

Дуални модел студија у високом образовању у Републици Србији започет је са припремом студијских програма „у области ИТ-а и индустрије 4.0, ваздухопловног машинства и текстилне индустрије” (Грујић 2021). Већ од октобра 2021. године око 150 студената студира на неком од 32 акредитована студијска програма у девет високошколских установа (МПНТРв 2022).

Званичници Министарства просвете и Привредне коморе истичу да модел дуалног образовања доприноси повећању релевантности високог образовања, запошљивости свршених студента, осавремењавању наставног процеса кроз сарадњу са привредом и додир са савременим технолошким достигнућима.

ЗАКЉУЧЦИ

Дуално образовање је један од најефикаснијих европских образовних модела који је системски усмерен ка стварању стручне, јефтине, мобилне и конкурентне радне снаге која се може одмах, након завршетка школе, укључити у процес рада. Овде је реч о

моделу претежно средњег стручног образовања у оквиру кога се знање стиче у школи и у компанији. Учењем кроз рад ученици усвајају практична и применљива знања у реалном радном окружењу. Удео теоријског образовања које се стиче у школи је далеко мањи у односу на практичну обуку која се одвија у компанији, па је зато опште образовање овде присутно у скромнијој мери него у другим моделима стручног образовања. Након завршетка школовања ученик се може запослити код послодавца или покренути сопствени посао, али има и проходност за даље образовање. С друге стране, послодавац на овај начин смањује трошкове селекције и обуке новозапослених, повећава конкурентност и улаже у будућност своје компаније. У програмима дуалног образовања, осим стручних школа и установа високог образовања, највише учествују компаније у области индустрије готово свих грана, финансијске институције и сектор услужних делатности. Такође, ове компаније и институције највише запошљавају кадрове који су окончали своје образовање кроз модел дуалног образовања, нарочито оне најбоље који су код њих стицали практична знања.

Међународне институције (ОЕЦД, Светска банка, УНЕСКО и Европска комисија), као и националне асоцијације послодавца, дуално образовање виде као успешан и будућности окренут модел стручног образовања. А земље које имају дугу традицију дуалног образовања виде се као примери добре праксе чија се искуства могу искористити ради унапређења сопствених система стручног образовања. По угледу на системе дуалног образовања, који се реализују у Аустрији, Немачкој и Швајцарској, Србија је започела пројекат о дуалном образовању 2017. године.

У Републици Србији, кроз модел дуалног образовања, према подацима Министарства просвете, науке и технолошког развоја, током 2022. године обухваћено је око 10.000 ученика. Они се школују за неки од 54 образовна профила, који се реализују у 150 средњих стручних школа, док је број компанија које учествују у овом систему достигао цифру од око 900. Дуално образовање у Србији је најзаступљеније у секторима металске и машинске индустрије, прехранбене, текстилне и дрвне индустрије, грађевинарства, туризма и угоститељства, трговине и саобраћаја. У току је и имплементација дуалног образовања и у високом образовању, нарочито у академијама високих струковних школа. Циљ увођења дуалног модела студија јесте пружање могућности студентима да значајно повећају своју конкурентност на тржишту рада и шансе за запошљавање код послодавца код којих су обавили учење кроз рад,

али и код других послодаваца из исте делатности.

О дуалном образовању, у многим теоријским разматрањима и у јавности, нарочито у Србији, могу се запазити опречна мишљења. Док једни овај модел хвале и верују да дуално образовање доноси сигуран посао и битно доприноси смањењу незапослености и привредном развоју (нарочито Привредна комора Србије и Министарство просвете, науке и технолошког развоја); други су мишљења да оно води искоришћавању деце као јефтине радне снаге и да ће бити од користи највише страним послодавцима и да се јавни интерес образовања подређује приватном интересу рада. Ови ставови су нарочито изражени код неких опозиционих странака (Српски покрет Двери, Српска радикална странка), невладиних организација (Леви самит Србије, Црно на бело, Фондација Центар за демократију итд), као и на интернет порталима (Пешчаник, Мост). Затим, да су из процеса дуалног образовања искључени социјални партнери (Унија послодаваца и синдикати). Међутим, суштина свих критика „заснива се на томе да дуално образовање приватним компанијама обезбеђује прилив јефтине радне снаге” (Trišić i Šormaz 2018, 305).

РЕФЕРЕНЦЕ

- Грујић, Габријела, ур. 2021. *Национални модел дуалног образовања*. Београд: Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.
- Закон о дуалном образовању [ЗоДО]. 2017. *Службени гласник РС*, бр. 101/2017, 6/20.
- Закон о дуалном моделу студија у високом образовању [ЗодМСуВО]. 2019. *Службени гласник РС*, бр. 66/19.
- Зрнић, Ненад. 2021. „Од јесени модел дуалног образовања и на факултетима.” *Вести Машинског факултета*, 11. фебруар 2021. <https://vesti.mas.bg.ac.rs/?p=16274>.
- Милошевић, Горан Б. 2017. Фактори промена на тржишту радне снаге Србије. *Зборник радова Правног факултета*, 51(3–1): 713–733. Нови Сад: Правни факултет.
- Министарство просвете, науке и технолошког развоја [МПНТРа]. 2020. *Национални модел дуалног образовања: пут у будућност Србије*. Београд: Министарство просвете, науке и технолошког развоја.
- Министарство просвете, науке и технолошког развоја [МПНТРБ]. 2022. *Дуално образовање у средњим школама*. <https://mpn.gov>.

- rs/prosveta/dualno-obrazovanje/dualno-obrazovanje-u-srednjim-skolama/.
- Министарство просвете, науке и технолошког развоја [МПНТРВ]. 2022. *Дуални модел студија*. <https://mpn.gov.rs/prosveta/dualno-obrazovanje/dualni-model-studija/>.
- Привредна комора Србије [ПКСа]. 2022. *Из године у годину све више компанија подржава дуални модел образовања*. <https://pks.rs/vesti/iz-godine-u-godinu-sve-vise-kompanija-podrzava-dualni-model-obrazovanja-6015>.
- Привредна комора Србије [ПКСБ]. 2022. *Величина компанија у дуалном образовању*. <https://dualnoobrazovanje.rs/o-dualnomobrazovanju/>.
- Републички секретаријат за јавне политике [РСЈП]. 2022. *Анализа ефеката нацрта закона о изменама и допунама Закона о дуалном образовању*. https://rsjp.gov.rs/upload/1591350319148_AEP.pdf.
- Секулић, Бојана. 2022. „Друштвене вредности у глобалном образовању.” *Политичка ревија*, 71 (1): 93–110.
- Спасеновић, Вера. 2017. „Дуално образовање: могућности, претпоставке и изазови остваривања.” *Настава и васпитање*, 66 (3): 411–421.
- Спасојевић, Јелена. 2018. „Образовни дискурс – дуално и усмерено образовање.” *Комуникације, медији, култура*, 10 (10): 161–184.
- Томић, Милица, Спасеновић, Вера, и Емина Хебиб. 2015. „Дуални модел средњег стручног образовања – пример Аустрије.” *Настава и васпитање*, 64 (1): 131–144.
- Barišić Florijan, Anton, i Joanna Rybacka Barišić. 2019. „Primjena dvojnog stručnog obrazovanja i osposobljavanja za poduzetništvo u svjetlu iskustva iz Poljske.” *Obrazovanje za poduzetništvo - E4E*, 9 (2): 176–190. <https://hrcak.srce.hr/230586>.
- Bazić, Jovan and Bojana Sekulić. 2021. “Current Globalistic Projects Education in Europe.” *Knowledge International Journal*, 47 (2): 281–285.
- Bazić, Jovan, and Mirjana Knežević. 2016. “Knowledge in EU Development Strategies.” *Knowledge International Journal*, 15 (1): 83–88.
- Bliem Wolfgang, and Alexander Petanovitsch. 2015. *Success factors for the Dual VET System*. <https://www.researchgate.net/publication/299395981>.
- Despotović, Miomir. 2019. „Dualno obrazovanje – izazovi i mogućnosti za zemlje u tranziciji – slučaj Makedonije.” U *Obrazovna politika i*

- praksa; u skladu ili u raskoraku?*, ur. D. Pavlović Breneselović, V. Spasenović i Š. Alibabić, 31–43. Beograd: Institut za pedagogiju i andragogiju Filozofskog fakulteta u Beogradu i Pedagoško društvo Srbije.
- European Commission. 2012. *Apprenticeship Supply in the Member States of the European Union*. Luxembourg: Publications Office of the European Union.
- Euler, Dieter. 2013. *Germany's Dual Vocational Training System: A Model for Other Countries?* Gütersloh: Bertelsmann Stiftung.
- Hoeckel, Kathrin, and Robert Schwartz. 2010. *Learning for Jobs OECD Reviews of Vocational Education and Training*. Germany, Paris: OECD.
- Hummelsheim, Stefan, and Michaela Baur. 2014. "The German Dual System of Initial Vocational Education and Training and Its Potential for Transfer to Asia." *Prospects*, 44 (2): 279–296.
- Ojler, Diter. 2015. *Dualno srednje stručno obrazovanje u Srbiji: studija izvodljivosti*. Bon i Ešborn: Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit (GIZ) GmbH.
- Schwendimann, Beat, Alberto Cattaneo, Jessica Dehler Zufferey, Jean-Luc Gurtner, Mireille Bétrancourt, and Pierre Dillenbourg. 2015. "The 'Erfahrraum': a pedagogical model for designing educational technologies in dual vocational systems." *Journal of Vocational Education & Training*, 67 (3): 367–396.
- Spariosu, Todor, i Biljana Bodroški Spariosu. 2017. „Javno investiranje u stručno obrazovanje i obuku.” *Andragoške studije*, (1): 87–110.
- Spasenović, Vera. 2019. *Obrazovna politika: globalni i lokalni procesi*. Beograd: Institut za pedagogiju i andragogiju Filozofskog fakulteta Univerziteta u Beogradu.
- Šiling, Kristijan. 2022. „Dualno obrazovanje pomoć privredi tokom zelene tranzicije.” *Tanjug*. <http://www.tanjug.rs/full-view.aspx?izb=737603>.
- Šimunić, Vedrana. 2017. „Važnost dualnog obrazovanja kao jedan od načina učenja za poduzetništvo.” *Obrazovanje za poduzetništvo - E4E*, 7 (1): 285–299. <https://hrcak.srce.hr/183508>.
- Trišić, Marko, i Goran Šormaz. 2018. „Potencijalni doprinos dualnog obrazovanja u razvoju privrede Republike Srbije.” <https://www.researchgate.net/publication/330182635>.
- Valiente, Oscar and Rosario Scandurra. 2017. "Challenges to the implementation of Dual apprenticeships in OECD Countries: a Literature review." In *Vocational Education and Training in Times of Economic Crisis: Lessons from Around the World*, ed. M. Pilz,

41–58. Cham: Springer international Publishing.

Vincan Julijana. 2021. *Dualno obrazovanje u Srbiji – šta je urađeno i dokle se stiglo?* *Biznis.rs*, 28. maj 2021. <https://biznis.rs/vesti/dualno-obrazovanje-u-srbiji-sta-je-uradjeno-i-dokle-se-stiglo/>.

Bojana Sekulić

Institute for Political Studies, Belgrade

DUAL EDUCATION: PREPARATION FOR THE LABOR MARKET OR FOR ENTERING THE WORLD OF WORK?

Resume

In this paper, dual education is discussed, as a model of predominantly secondary professional education, which is aimed at creating a professional, cheap and mobile workforce that can be immediately involved in the work process. Here we are talking about such institutional education that is organized in accordance with the principles of the labor market and in direct cooperation with the economy, so that theoretical knowledge is acquired at school, and practical training at the workplace, where the share of theoretical education is usually smaller in relation to the practical training that takes place in the company. The main goals of dual education are the acquisition, improvement and development of competences in accordance with the needs of the labor market, enabling employment upon completion of education, establishing a stable and sustainable employment trend; and ultimately strengthening the competitiveness of the national economy on the global market. In the theoretical context, this model of education is especially analyzed from the point of view of its purpose, goals and outcomes. In accordance with the theme of this paper, through a case study, the processes of establishment and functioning of dual education in the Republic of Serbia were analyzed.

Keywords: Dual education, labor market, Serbia

* Овај рад је примљен 18. октобра 2022. године, а прихваћен за штампу на састанку Редакције 7. новембра 2022. године.